

Aleksandra BAGIEŃSKA-MASIOTA

Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej Wydział Zamiejscowy w Poznaniu

aleksandra.masiota@wp.pl

PROBLEMATYKA WOLNOŚCI SŁOWA W KONTEKŚCIE UREGULOWAŃ PRAWNYCH DOTYCZĄCYCH CENZURY W LATACH 1944-1981 W POLSCE

ABSTRACT Issues arising from Freedom of Expression in the context of censorship regulation in the years 1944-1981 in Poland

The author's focus in this article is an analysis of institutional censorship arising from legally binding decrees such as 1944 and 1946 with their amendments. The article consists of two main sections: The first section outlines the bases of the topic and its genesis, The second section describes the development of censorship during the Communist period. The analysis comes to the following conclusions: Institutional-wide censorship consists in the perception of the system where both people and institutions formally and informally cooperate thus in effect removing the authorities from the legal system. In essence the authorities restrict freedom of speech thus making the manner and scope of the act contrary to the Rule of Law. Since the establishment of Communism, the government announced various acts of censorship in the mass media. However these acts were at best, vague. The Legislature has delegated authority in the form of collective or single institutions and is governed by acts of non-enforceable rules of law such as statutes.

Keywords: censorship, censorship in Poland in the period 1944-1981, freedom of speech, press control, acts of censorship

Słowa kluczowe: cenzura, cenzura w Polsce w okresie 1944-1981, wolność słowa, kontrola prasy, akty cenzury

WYJAŚNIENIE PODSTAWOWYCH POJĘĆ I ICH GENEZA

Współcześnie pojęcie cenzury bywa używane w wielu znaczeniach. Na podmiocie cenzurującym koncentruje się politologiczna definicja cenzury. Wedle *Encyklopedii wiedzy politycznej* cenzura oznacza *kontrolę wypowiedzi pod kątem ich zgodności z polityką władz państwowych i promowanymi przez nie wartościami*¹. Takie podejście jest naturalnym wyrazem zainteresowania politologii władzą, stąd podmiot cenzurujący związany będzie z władzami państwowymi. W literaturze ten typ cenzury bywa także nazywany cenzurą polityczną – gdyż ograniczenia wolności słowa dotyczą polityki, szczególnie krytyki władz.

Na rodzaj cenzurowanej informacji kładzie nacisk *Popularna encyklopedia mass mediów*, posługując się pojęciem *cenzury w mediach*. Pod tym pojęciem rozumie *formę kontrolowania działalności mediów masowych, najczęściej kojarzoną z działalnością władzy państwowej, zmierzającą do kształtowania i utrzymywania oficjalnej ideologii*². Podstawą dokonywania cenzury jest tutaj oficjalna ideologia, czyli nawiązanie do pewnego wzorca odzwierciedlającego uznawane przez społeczeństwo wartości. Warto zauważyć, że wzór ten *ex definitione* nie musi mieć charakteru normatywnego.

W literaturze różnicuje się cenzurę ze względu na podmiot jej dokonujący. Wyróżnia się cenzurę prawną – na określenie istniejącego w danym państwie prawa powszechnie obowiązującego, zakazującego publikowania określonych treści pod groźbą sankcji prawnych. Jej odmianą jest cenzura instytucjonalna, polegająca na istnieniu wyspecjalizowanej instytucji, która zajmuje się kontrolą i dopuszczaniem do przekazu wszelkich publikacji. Z tym typem cenzury mieliśmy do czynienia w okresie funkcjonowania w PRL Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, od lipca 1981 r. przemianowanego na Główny Urząd Kontroli Publikacji i Widowisk. Była to wyspecjalizowana instytucja administracyjna działająca w celu realizacji określonych celów ideologicznych wyznaczonych przez władze państwowe. Cenzura w okresie PRL funkcjonowała nie tylko wobec treści politycznych, *czujność cenzora obyczajowego będą wzbudzać zjawiska takie, jak narkomania, pornografia, czy chuligaństwo*³. Warto przytoczyć w tym miejscu pogląd Zbigniewa Romka, że cenzura w PRL to *cały system powiązanych i współpracujących ze sobą formalnie i nieformalnie osób i instytucji*. Nie można, zdaniem Romka, utożsamiać pojęcia cenzury z działalnością GUKPPiW, gdyż zabiegał on o włączenie się w proces cenzury różnego typu instytucji. Sam urząd cenzury był ostatnią i wcale nie najważniejszą instancją w długim szeregu instytucji, gremiów i ludzi cenzurujących polską kulturę, naukę i środki komunikacji społecznej. Autor nazywa to multi – instytucjonalnością cenzury⁴.

¹ *Encyklopedia wiedzy politycznej*, red. M. Chmaj, J. Marszałek-Kawa, W. Sokół, Toruń 2004, s. 40.

² *Popularna encyklopedia mass mediów*, red. J. Skrzypczak, Poznań 1999, s. 67.

³ M. Świstak, *Niepolityczne PRL czyli o cenzurze obyczajowej lat 80.*, [w:] *Przeskoczyć tę studnię strachu. Autor i dzieło a cenzura PRL*, red. E. Skorupa, Kraków 2010, s. 115-116.

⁴ Z. Romek, *Kilka uwag o aktach cenzury jako źródle historycznym*, [w:] *Warsztat badawczy*, red. M. Głowiński [i in.], Warszawa 2004, s. 194, *Polska 1944/45-1989. Studia i materiały*, 6.

Z uwagi na podmiot dokonujący ograniczeń w rozpowszechnianiu informacji wyróżnia się także cenzurę religijną oraz autocenzurę⁵.

Nauka prawa prasowego odróżnia nadto cenzurę prewencyjną od represyjnej. Ta pierwsza jest dokonywana przed rozpowszechnieniem utworu. Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego, cenzura prewencyjna oznacza przyznanie organom państwowym kompetencji do kontrolowania treści wypowiedzi przed ich publicznym rozpowszechnieniem, a także do uzależnienia przekazania wypowiedzi do publicznego odbioru od uprzedniej zgody sądu⁶. W literaturze można spotkać pogląd, że instytucja cenzury prewencyjnej nigdy nie była podstawowym narzędziem ograniczeń treści w prasie, w procesie tym zasadniczą rolę miało bowiem bezpośrednie sterowanie treścią przekazu przez aparat partyjny⁷. *A contrario* cenzura represyjna stanowi wyraz kontroli wypowiedzi znajdujących się już w obiegu i bierze swój początek w czasach starożytnych. Cenzura represyjna bywa także porównywana do kontroli praworządności w zakresie odpowiedzialności mediów za słowo. Dokonują jej sądy, wkraczając w treść wypowiedzi prasowych w różny sposób, przede wszystkim poprzez wyroki, w tym wyroki stwierdzające przekroczenie granic swobody wypowiedzi, oraz poprzez wydawanie – szeroko krytykowanych przez prasę – postanowień zabezpieczających⁸.

Z pojęciem cenzury nieodłącznie związane jest pojęcie wolności słowa i jej ograniczeń. Wielka debata nad wolnością słowa toczyła się w myśli liberalnej od XVII wieku. Doktryna liberalna negowała jakąkolwiek formę cenzury uprzedniej polegającej na konieczności spełnienia warunków wstępnych, takich jak uzyskanie zgody na druk i obowiązek złożenia wyjaśnień. Odrzucenie cenzury miało podłoże ideologiczne i praktyczne (nieskuteczność). Wolna prasa, jak twierdzili liberałowie, była najlepszym zabezpieczeniem przed wprowadzeniem tyranii⁹. Także zdaniem Wiesława Waclawczyka istota wolności słowa sprowadza się do możliwości krytykowania władzy, dlatego może się narodzić i funkcjonować tylko w państwach demokratycznych, w których władców nie traktuje się jako pomazańców bożych czy geniuszy¹⁰.

Współcześnie pojęcie wolności uznaje się za pierwotne względem prawa, które ma rolę głównie ograniczającą i regulującą. W literaturze podkreśla się, że gwarancję przestrzegania wolności może dać dopiero prawo, przy pomocy państwa dysponującego monopolem stanowienia norm powszechnie obowiązujących. Treścią wolności słowa jest prawo do nieskrępowanego wyrażania poglądów zarówno w formie mówionej, jak i do ich utrwalania oraz publikacji w postaci pisma odręcznego, druku, zapisu dźwię-

⁵ Szerzej zob. S. Kisielewski, *Wolanie na puszczy*, Warszawa 1997, s. 16.

⁶ Treść orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego, za: E. Nowińska, *Wolność wypowiedzi prasowej*, Warszawa 2007, s. 98, *Monografie – Wolters Kluwer Polska*.

⁷ Za: J. Drygański, J. Kwaśniewski, *(Nie)realny socjalizm*, Warszawa 1982, s. 273.

⁸ Szerzej zob. E. Nowińska, *dz. cyt.*, s. 98.

⁹ M. Urbaniak, *Liberalna doktryna wolności słowa a swoboda wypowiedzi historycznej*, Poznań 2009, s. 109.

¹⁰ W. Waclawczyk, *Wolność słowa. Wybrane zagadnienia*, Toruń 2009, s. 16.

kowego czy dźwiękowo-obrazowego. Wolność prasy jest możliwa w pełnym zakresie tylko w razie rzeczywistego istnienia wolności myśli, przekonań, wypowiedzi, słowa, informacji i publikacji¹¹.

Idea gwarancji prawnych wolności wypowiedzi jest jednym z efektów ewolucji prawa w tym zakresie, dokonującej się od końca XVIII w. Współcześnie mają one szczególnie istotne znaczenie z punktu widzenia wyznaczania standardów dla państw, które demokracjami nie są lub do demokracji zdążają.

Akty tzw. pierwszej generacji (np. Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela z 1789 r.) hołdowały koncepcji indywidualistycznej praw człowieka i regulowały głównie te prawa i wolności, które były najbardziej podatne na naruszenia przez ówczesne państwo. Wolność wyrażania poglądów była w nich ujmowana jako wolność polityczna, obok innej kategorii, jaką były wolności osobiste. Ujęcie praw jednostki jako praw negatywnych (zakaz działania państwa na określonych obszarach funkcjonowania społeczeństwa) było zbieżne z XVIII-wieczną ideą utożsamiającą rolę państwa z rolą stróża nocnego.

Wiek XIX i początek XX (prawa drugiej generacji) przyniósł w zakresie praw człowieka, w tym wolności wypowiedzi, trzy nowe elementy. Stwierdzenie, że prawa jednostki nie mogą mieć charakteru absolutnego, tzn. niczym nieograniczonego, oraz wyodrębnienie *praw świadczących*, czyli *pozytywnych* od *wolności*, zaczęto wiązać z sytuacją, gdy władza publiczna ma obowiązek podjęcia działań pozytywnych. Nadto pojawiła się, alternatywna w stosunku do indywidualistycznej koncepcji praw człowieka, koncepcja kolektywistyczna. Zakładała ona prymat potrzeb i celów społeczeństwa jako całości nad potrzebami jednostki. Koncepcja ta została wcielona m.in. w Polsce po II wojnie światowej i, jak podaje Leszek Garlicki, stanowiła punkt wyjścia przy redagowaniu obecnej Konstytucji RP¹².

W XX w. wśród aktów prawnych mających istotne znaczenie w kwestii wolności słowa wymienić należy także akty o charakterze międzynarodowym oraz regionalnym. Do pierwszej kategorii można zaliczyć hołdujące zasadzie uniwersalizacji podstawowych praw i wolności – Powszechną Deklarację Praw Człowieka przyjętą w 1948 r. przez Zgromadzenie Ogólne ONZ oraz tzw. Pakty Praw Człowieka z 1966 r. Deklaracja niemająca charakteru wiążącego państwa ustanawiała w art. 19 wolność słowa, stanowiąc, że *każdemu człowiekowi przysznaje się prawną gwarancję wolności opinii i wyrażania jej; prawo to obejmuje swobodę posiadania niezależnej opinii, poszukiwania, otrzymywania i rozpowszechniania informacji i poglądów wszelkimi środkami, bez względu na granice*¹³. Pakty Praw Człowieka, w tym Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, stanowiły: *każdy człowiek ma prawo do posiadania bez przeszkód własnych poglądów i swobodnego wyrażania opinii. Prawo to obejmuje swobodę poszukiwania, otrzymywania i rozpowszechniania wszelkich informacji i poglądów,*

¹¹ J. Sobczak, *Prawo prasowe*, Warszawa 2000, s. 153-154, *Themis*.

¹² Za: L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2002, s. 90.

¹³ *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (1948)*, [online] http://pl.wikisource.org/wiki/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka, 10 VII 2012.

*bez względu na granice państwowe, ustnie, pismem lub drukiem, w postaci dzieła sztuki bądź w jakikolwiek inny sposób według własnego wyboru. Realizacja tych praw pociąga za sobą specjalne obowiązki i specjalną odpowiedzialność. Może ona w konsekwencji podlegać pewnym ograniczeniom, które powinny być jednak wyraźnie przewidziane przez ustawę i które są niezbędne w celu: a) poszanowania praw i dobrego imienia innych; b) ochrony bezpieczeństwa państwowego lub porządku publicznego albo zdrowia lub moralności publicznej*¹⁴.

Choć Pakty były ratyfikowane przez większość państw członków ONZ, nie wszędzie wprowadzono je w życie, twórcy nie zadbali także o zabezpieczenie istnienia mechanizmu gwarantującego bezpośrednie korzystanie przez jednostki z wymienionych w nich praw i wolności. Takie przepisy proceduralne zagwarantowała natomiast Europejska Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 r., ratyfikowana przez Polskę w 1992 r. Daje ona każdemu, w razie naruszenia jego praw przez władze krajowe, możliwość wniesienia skargi do Trybunału w Strasburgu. Kluczowy w zakresie wolności słowa jest w Konwencji art. 10, dotyczący wolności wyrażania opinii, stanowiący w ust. 1: *każdy ma prawo do wolności wyrażania opinii. Prawo to obejmuje wolność posiadania poglądów oraz otrzymywania i przekazywania informacji i idei bez ingerencji władz publicznych i bez względu na granice państwowe. Niniejszy przepis nie wyklucza prawa państw do poddania procedurze zezwoleń przedsiębiorstw radiowych, telewizyjnych lub kinematograficznych.*

Ust. 2. art. 10 stanowi, że *korzystanie z wolności pociągających za sobą obowiązki i odpowiedzialność może podlegać takim wymogom formalnym, warunkom, ograniczeniom i sankcjom, jakie są przewidziane przez ustawę i niezbędne w społeczeństwie demokratycznym w interesie bezpieczeństwa państwowego, integralności terytorialnej lub bezpieczeństwa publicznego ze względu na konieczność zapobieżenia zakłóceniu porządku lub przestępstwu, z uwagi na ochronę zdrowia i moralności, ochronę dobrego imienia i praw innych osób oraz ze względu na zapobieżenie ujawnieniu informacji poufnych lub na zagwarantowanie powagi i bezstronności władzy sądowej.*

W literaturze pojawia się pogląd, że zapisy Konwencji stanowią zakaz cenzury prewencyjnej¹⁵.

Powojenne ustawodawstwo polskie, dotyczące wolności słowa, znalazło swoje odzwierciedlenie m.in. w uchwalonej w 1952 r. Konstytucji. Priorytetowo traktowała ona prawa i wolności socjalne oraz ekonomiczne, mniejszą uwagę poświęcając kwestiom wolności politycznych i osobistych. Zapisy dotyczące wolności słowa umieszczono w art. 71 Konstytucji. Wolność słowa wymieniono w nim obok wolności zgromadzania się, druku, wieców, pochodów i manifestacji. Zaliczono więc wolność słowa (wnioskując po sąsiedztwie) do wolności politycznych, zamieszczonych w rozdziale zatytułowanym *Podstawowe prawa i obowiązki obywatela*. Urzeczywistnieniu tej wolności, jak czytamy w ustępie drugim, miało służyć oddanie w ręce ludu pracującego m.in. drukar-

¹⁴ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, [online] http://pl.wikisource.org/wiki/Mi%C4%99dzynarodowy_Pakt_Praw_Obywatelskich_i_Politycznych#Artyku.C5.82_19,6_VIII_2012.

¹⁵ Szerzej zob. J. Sobczak, *Prawo prasowe...*, s. 154.

ni, zasobów papieru i środków łączności¹⁶. Dokonując egzegezy przepisów Konstytucji, Kazimierz Opalek zwraca uwagę na fakt, iż wolność ma w niej wymiar wyraźnie klasowy. Jest nim *zapewnienie możliwości swobodnego rozwoju masom pracującym i stawianie po stronie ich interesów. Wolność w rozumieniu naszej Konstytucji, zdaniem Opalka, nie jest wolnością dla wrogów budownictwa socjalistycznego, gdyż ta ostatnia unicestwiałaby właśnie wolność ludu pracującego miast i wsi i wywalczoną przez Demokrację*¹⁷. Autor pisze także, iż realizacja m.in. wolności słowa i druku nie może być sprzeczna z panującym ustrojem, jak w państwie kapitalistycznym, lecz przeciwnie: ma wspierać ten ustrój siłą świadomości mas¹⁸.

Ustawodawca socjalistyczny nie przewidział jednak instytucjonalnych gwarancji praw i wolności ani procedur ich ochrony przed naruszeniami władzy. Opisując praktykę konstytucyjną tego okresu, Garlicki wskazuje na jeden ważny element: brak niezależnych sądów zdolnych do wymuszenia przestrzegania prawa przez organy władzy¹⁹.

Najobszerniejsza tzw. lutowa nowela do Konstytucji z 1976 r. nie przyniosła przełomu w kwestii wolności słowa i jej ochrony. Treść przepisu art. 71 nie uległa zmianie, choć znacznie zmodyfikowano rozdział o podstawowych prawach i wolnościach obywatela; nie dodano także przepisów w zakresie procedur gwarancyjnych.

Podsumowując, należy stwierdzić, że uregulowania prawne dotyczące wolności słowa/wyrażania poglądów stanowiły zawartość najistotniejszych w historii demokracji aktów prawnych prawa wewnętrznego i prawa międzynarodowego. Gros z nich powstało w drugiej połowie XX w. Współcześnie stanowią podstawowy katalog praw i wolności, które przysługują każdemu człowiekowi. Współcześnie prawa i wolności człowieka inkorporowane do konstytucji państw są dodatkowo chronione przez system sądownictwa konstytucyjnego. Wolność słowa sprowadza się do możliwości krytykowania władzy, stąd narodzić się może i funkcjonować tylko w państwach demokratycznych. Istnienie w okresie PRL cenzury instytucjonalnej w postaci funkcjonowania wyspecjalizowanej instytucji, która zajmowała się kontrolą i dopuszczaniem do przekazu wszelkich publikacji, uniemożliwiała realizację jednego z podstawowych praw i wolności człowieka – wolności słowa.

ETAPY ROZWOJU CENZURY W OKRESIE PRL

Etapy rozwoju cenzury w Polsce można ustalić na podstawie dat aktów prawnych bądź ich nowelizacji, bądź cezury periodyzacyjnych ustroju i stosunków politycznych. Pierwsze kryterium wydaje się zasadniejsze, gdyż zmiany prawa dotyczące cenzury po-

¹⁶ Ustawa Konstytucyjna z dnia 22 lipca 1952 r. Przepisy wprowadzające Konstytucję Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Dz. U. 1952, nr 33, poz. 233.

¹⁷ K. Opalek, *Podstawowe prawa i obowiązki obywatelskie w świetle Konstytucji PRL*, Warszawa 1995, s. 86-90, *Monografie Popularnonaukowe – Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Prawo*.

¹⁸ Tamże, s. 91.

¹⁹ L. Garlicki, *dz. cyt.*, s. 14.

dążyły za zmianami polityczno-ustrojowymi w państwie. Pełny opis instytucji cenzury musiałby uwzględniać wydarzenia o charakterze *stricte* politycznym, analizę przepisów prawa, w tym także nie powszechnie obowiązującego, w szerszym ujęciu oraz analizę funkcjonowania przepisów w praktyce życia społecznego. Przedmiotem zainteresowania autorki w niniejszym artykule jest jedynie analiza instytucji cenzury instytucjonalnej w oparciu o akty prawa powszechnie obowiązującego, tj. dekrety z lat 1944 i 1946 oraz ich nowelizacje.

Pierwsze decyzje w sprawie powołania państwowego aparatu kontroli prasy podjęto na wspólnym posiedzeniu Prezydium Zarządu Związku Patriotów Polskich z przedstawicielami Krajowej Rady Narodowej w lipcu 1944 r.²⁰ Powołano wówczas Resort Informacji i Propagandy, włączony później w struktury organizacyjne PKWN. Dekret PKWN z września 1944 r. szeroko określał kompetencje resortu²¹. Na jego czele stanął wywodzący się z Wilna lewicowiec – Stefan Jędrzychowski. Faktycznie jednak, jak pisze Daria Nałęcz, nie mógł on kierować urzędem, bo był jednocześnie pełnomocnikiem PKWN w Moskwie. W jego imieniu funkcję przewodniczącego pełnił mjr Stefan Matuszewski, były duchowny, przedwojenny działacz socjalistyczny²². Sprawy, którymi miał się zajmować resort, mogły dotyczyć zarówno prasy codziennej i periodycznej, radiofonii, produkcji filmowej i kinematografii, jak i propagandy w kraju i zagranicą oraz wydawnictw propagandowych i informacyjnych. Poszczególnymi sprawami w ramach resortu miały zajmować się wydziały. Dekret nie formułował zadań poszczególnych wydziałów, odsyłając w tym przypadku do statutu organizacyjnego, który miał zostać nadany przez Kierownika Resortu Informacji i Propagandy.

Wydziałem informacyjno-prasowym kierował Jerzy Borejsza, a w jego zastępstwie Jerzy Putrament. Zadaniem wydziału było, jak podaje Nałęcz, tworzenie wydawnictw prasowych i sprawowanie nad nimi pełnej kontroli, podobnie jak nad bazą poligraficzną. Wydział radiowy podlegał Wilhelmowi Billigowi, odpowiedzialnemu za treść audycji, budowę węzłów i stacji. Utworzono także wydziały: filmowy, wydawniczy, propagandy masowej i zagranicznej. Na element polityki personalnej prowadzonej przez partię (KC PZPR) w kontekście cenzury kładzie nacisk Wojciech Pepliński, pisząc, iż przy obsadzaniu stanowisk kierowniczych *system nomenklatury partyjnej obejmował praktycznie wszystkie ważniejsze stanowiska*. Zasada ta znajdowała odzwierciedlenie także w przypadku obsadzania stanowisk redaktorów naczelnych w prasie, radiu, a później także w telewizji²³.

Literatura poświęcona cenzurze instytucjonalnej w omawianym okresie wskazuje, że w praktyce cenzorzy (kierownicy wydziałów) stosowali zasady charakterystyczne

²⁰ Polski aparat cenzury powstał pod kontrolą radzieką w Lublinie. Zob. M. Czyżniewski, *Propaganda polityczna władzy ludowej w Polsce w 1944-1956*, Toruń 2006, s. 245.

²¹ *Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 7 września 1944 r. o zakresie działania i organizacji Resortu Informacji i Propagandy*, Dz. U. 1944, nr 4, poz. 20.

²² Za: *Główny Urząd Kontroli Prasy 1945-1949*, oprac. D. Nałęcz, Warszawa 1994, s. 11, *Dokumenty do Dziejów PRL*, z. 6.

²³ W. Pepliński, *Cenzura jako instrument propagandy PRL*, [w:] *Propaganda PRL. Wybrane problemy*, red. P. Semków, Gdańsk 2004, s. 18, *Konferencje IPN*, t. 18.

dla cenzury prewencyjnej z pominięciem rozwiązań ustawowych. W 1944 r. obowiązywał bowiem przedwojenny Dekret o prawie prasowym²⁴. Akt ten zastąpiono dopiero *Ustawą z dnia 26 stycznia 1984 r. Prawo prasowe*²⁵. Dekret z 1938 r. nie przewidywał cenzury prewencyjnej, choć wprowadzał obowiązek dostarczania egzemplarzy obowiązkowych prasy władzy administracyjnej. Sięgnięcie po zapisy dekretu jest ciekawym ewenementem, gdyż niezwykle istotne dla nowego ustroju było legitymizowanie go poprzez negację okresu międzywojennego (szczególnie rządów sanacji).

Działalność cenzorska Głównego Urzędu w pierwszych latach działania przebiegała według następującego schematu: najpierw czytano maszynopis i wydawano zgodę na skład, następnie akceptowano skład i pozwalano drukować (kontrola szczotki), w końcu zezwalano na rozpowszechnienie (kontrola następna i wtórna)²⁶. Kontrola następna polegała na porównywaniu tekstów zgłoszonych pierwotnie z tekstami wydrukowanymi, a kontrola wtórna analizowała słuszność pracy cenzorów i zgodność publikowanych tekstów z potrzebami ideowymi²⁷.

Władze w powojennej Polsce odwoływały się do pojęcia wolności prasy i słowa, ale *tylko dla tych wszystkich, którzy mają odpowiedni stosunek do Polski i pracy. Nie będzie wolności słowa dla faszystów i reakcjonistów* – mówił na zjeździe delegatów wojewódzkich i miejskich biur kontroli prasy w 1945 r. Jakub Berman. *Wolność prasy i słowa jest zagwarantowana dla tych, którzy nie podkopują i rozbijają podstaw demokracji w Polsce, w tym dla prasy o czystych intencjach* – mówił dalej Berman. *Dlatego tak ważne jest, aby pracownik cenzury miał wypisane w sumieniu demokratycznym poczucie granic dozwolonej krytyki*²⁸. W tym samym wystąpieniu Berman zarysował pojęcie cenzury demokratycznej, przeciwstawiając je cenzurze jako takiej. Jego zdaniem cenzura demokratyczna jest *dokonywana w interesie narodu, przez tych, którym dobro ludu leży na sercu*. Z katalogu uprawnionych wyłączeni zostali bratobójcy, wrogowie Polski – faszyci²⁹.

Omawiany Dekret z 1944 r. przewidywał także utworzenie organów propagandy i informacji I i II stopnia. Takowe rzeczywiście zostały powołane do życia rozporządzeniem z 1945 r.³⁰ Powstały wówczas Urzędy, na czele których stali naczelnicy oraz podległe im oddziały zarządzane przez kierowników. Podział na urzędy i oddziały od-

²⁴ Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21 listopada 1938 r. Prawo prasowe, Dz. U. 1938, nr 89, poz. 608. Zdaniem Jacka Sobczaka, przywołującego w swoim podręczniku prawa prasowego postanowienie Sądu Najwyższego z 26 XI 1970 r., dekret ten przestał obowiązywać z dniem wejścia w życie kodeksu karnego z 1969 r.

²⁵ Ustawa z dnia 26 stycznia 1984 r. Prawo prasowe, Dz. U. 1984, nr 5, poz. 24.

²⁶ A. Pawlicki, *Kompletna szarość. Cenzura w latach 1965-1972. Instytucja i ludzie*, Warszawa 2001, s. 105.

²⁷ Szerzej zob. *Główny Urząd Kontroli Prasy...*, s. 17.

²⁸ Za: *Stenogram ze zjazdu delegatów wojewódzkich i miejskich biur kontroli prasy z dnia 23, 24 i 25 maja 1945 r.*, [w:] *Główny Urząd Kontroli Prasy...*, s. 29.

²⁹ Tamże, s. 29-30.

³⁰ *Rozporządzenie Ministra Informacji i Propagandy z dnia 1 marca 1945 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Administracji Publicznej o utworzeniu organów Ministerstwa Informacji i Propagandy I i II instancji*, Dz. U. 1945, nr 7, poz. 32.

powiadał podziałowi terytorialnemu administracji ogólnej I i II instancji. Kierownicy oddziałów mogli powoływać gminne i dzielnicowe ośrodki propagandy, a razem z naczelnikami tworzyć domy kultury, świetlice, kluby, czytelnie i biblioteki. Kierownicy i naczelnicy pełnili jednocześnie funkcje zarządcze w sprawach propagandy masowej i w ramach swoich jednostek oraz funkcje kontrolne i nadzorcze w tych samych sprawach. Byli również zobowiązani do przedkładania cyklicznych sprawozdań ze swojej działalności radom narodowym.

Wraz z przekształceniem PKWN w Rząd Tymczasowy 31 grudnia 1944 r. resort przekształcono w ministerstwo, zmniejszając liczbę wydziałów do trzech i zastępując je nazwą „departament”. Powstały wówczas departamenty: polityczno-wychowawczy, propagandowy i informacyjno-prasowy (najobszerniejszy, podzielony na trzy wydziały: polityczny, prasowy i techniczny). Ministerstwo, jak pisze Nałęcz, stało się jednym z podstawowych czynników kształtujących oblicze prasy w latach 1944-1947 (wydając kilkadziesiąt pism, w tym 5 dzienników)³¹. W utworzonym 28 czerwca 1945 r. Tymczasowym Rządzie Jedności Narodowej powstało Ministerstwo Informacji i Propagandy, na którego czele stanął Stefan Matuszewski.

Podsumowując funkcjonowanie cenzury na mocy dekretu z 1944 r., należy podzielić pogląd wyrażony już w literaturze, że powołanie resortu było decyzją polityczną podjętą z myślą o przyszłej nieuchronnej konfrontacji z opozycją. Nowa władza reprezentowana przez Polską Partię Robotniczą, mającą najsilniejszą pozycję wśród ugrupowań tworzących PKWN, zagwarantowała sobie w ten sposób bezpośredni oraz pośredni wpływ na wszelkie działające wówczas media, źródła informacji, tzw. propagandę masową oraz cenzurę³². Cenzurze prewencyjnej poddano wówczas prasę codzienną i periodyczną, radiofonię, produkcję filmową i kinematografię, a także propagandę w kraju i zagranicą oraz wydawnictwa propagandowe i informacyjne. Rozpoczęto budowę zrębów organizacyjnych aparatu cenzury na poziomie administracji centralnej i terenowej. Wolność słowa, pomimo deklaracji istnienia, została ograniczona wprowadzeniem tzw. *cenzury demokratycznej*, wymierzonej w faszystów i wrogów Polski. Państwo stało się nadto wydawcą znacznej liczby prasy drukowanej w kraju.

Kolejnym etapem w rozwoju cenzury w okresie PRL było utworzenie mocą dekretu w lipcu 1946 r. Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk³³ (dalej GU lub Główny Urząd). Wzorem dla tych uregulowań był radziecki Gławlit, czyli Główny Urząd ds. Literatury i Sztuki. GU sprawował nadzór nad prasą, publikacjami i widowiskami oraz kontrolę nad rozpowszechnianiem utworów za pomocą druku, obrazu i żywego słowa. Kontrola miała zapobiec: godzeniu w ustrój państwowy, ujawnianiu tajemnic państwowych, naruszaniu międzynarodowych stosunków Państwa Polskiego, naruszaniu prawa i dobrych obyczajów oraz wprowadzaniu w błąd opinii publicznej

³¹ Szerzej zob. *Główny Urząd Kontroli Prasy...*, s. 17.

³² Za: A. Koziół, *Prasa w latach 1944-1989*, [w:] D. Grzelewska [i in.], *Prasa, radio i telewizja w Polsce. Zarys dziejów*, Warszawa 2001, s. 146.

³³ *Dekret z dnia 5 lipca 1946 r., o utworzeniu Głównego Urzędu Kontroli prasy, Publikacji i widowisk*, Dz. U. 1946, nr 34, poz. 210.

przez podanie informacji niezgodnych z rzeczywistością. Pod względem finansowym i organizacyjnym Główny Urząd był podległy Radzie Ministrów i jej Prezesowi. Do szczególnego nasilenia cenzury doszło w okresie referendum w 1946 r. Kontrola podlegała wówczas nie tylko prasa; ingerowano także w wystąpienia sejmowe.

W lipcu 1948 r. uprawnienia cenzury rozszerzono na udzielanie zezwoleń (koncesji) na wydawanie czasopism i prawo kontroli nad zakładami poligraficznymi³⁴. Na czele Głównego Urzędu postawiono Naczelnego Dyrektora; sposób jego mianowania nie uległ zmianie. Przyznano mu jednak pewną autonomię organizacyjną – w zakresie decydowania o mianowaniu i odwoływaniu funkcjonariuszy Głównego Urzędu.

W 1952 r. dekret po raz kolejny znowelizowano, wprowadzając w nim zapisy o kontroli plakatów i ogłoszeń oraz zakładów wytwarzających pieczątki, publikacje i ilustracje sposobem światłoczułym, a także aparatów do powielania. Dodano również artykuł, w którym ustawodawca przewidział możliwość karania karą aresztu do roku lub karą grzywny do 10 tys. złotych osoby uchylające się od nadzoru i kontroli³⁵.

Trzeciej zmiany dekretu dokonano w 1953 r.³⁶ W zakresie kompetencji cenzorskich nie poczyniono w nim istotnych zmian, przeobrazeniu uległa natomiast struktura organizacyjna Głównego Urzędu. Na jego czele znów postawiono prezesa, mianowanego przez Prezesa Rady Ministrów. Na wniosek prezesa GU mianował on prezesów wojewódzkich i miejskich urzędów kontroli prasy, publikacji i widowisk. W celu uszczegółowienia zapisów dekretu postanowiono, że rada ministrów nada Głównemu Urzędowi statut.

Charakteryzując cenzurę tamtego okresu, warto zwrócić uwagę, że była ona tajna i anonimowa. Tajne były instrukcje cenzorskie ograniczające rozpowszechnianie różnych treści, tajne były także kryteria, wedle których wydawano decyzje cenzorskie. Wiedza o cenzurze nie była ukrywana, ale starano się, aby zapisy i ingerencje cenzorskie cechowała absolutna dyskrecja. Cenzura do 1981 r. nie pozostawiała żadnych śladów obecności w końcowym kształcie dzieła, choć cenzor często pozostawał „współautorem” utworu. Podkreślam ten fakt szczególnie, gdyż akta prawa powszechnie obowiązującego (dekrety) *de iure* sankcjonujące cenzurę instytucjonalną nie zawierały postanowień precyzujących zakres ograniczeń wolności słowa. W swojej pracy Główny Urząd posługiwał się bowiem wspomnianymi wyżej instrukcjami (w sprawach o szczególnym znaczeniu tzw. instrukcjami szczegółowymi, np. gospodarczą i wojskową), pochodzącymi od organów partyjnych i służb bezpieczeństwa. Instrukcje były publikowane w *Biuletynie Instrukcyjnym, Przeglądzie Ingerencji, Sygnałach, Bibliotece Przedruków*. Pracownicy cenzury zaznajamiali się z nimi podczas odpraw szkoleniowych. Były one niezwykle drobiazgowo. W dostępnych materiałach archiwalnych można wyczytać, że cenzura miała chronić przed ujawnieniem informacji stanowiących m.in. tajemnice wojskowe

³⁴ Dekret z dnia 28 lipca 1948 r., o częściowej zmianie dekretu z dnia 5 lipca 1946 r. o utworzeniu Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, Dz. U. 1948, nr 36, poz. 255-257.

³⁵ Dekret z dnia 22 kwietnia 1952 r., o częściowej zmianie dekretu z dnia 5 lipca 1946 r. o utworzeniu Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, Dz. U. 1952, nr 19, poz. 114.

³⁶ Dekret z dnia 11 listopada, 1953 r. o zmianie dekretu o utworzeniu Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, Dz. U. 1953, nr 49, poz. 239.

– państwowe, a także nie dopuszczać do upowszechniania informacji nieprawdziwych i podważających politykę rządu, skierowanych przeciwko postanowieniom PKWN oraz przeciwko państwom zaprzyjaźnionym i sojusznikom. Władze partyjne chciały, aby cenzurze podlegały informacje na temat każdej ustawy (np. nacjonalizacyjnej) i każde wydarzenie polityczne. Instrukcje miały również charakter ustny i były przekazywane na zebraniach naczelników i organów partyjnych. W ich trakcie wytykano naczelnikom błędy w pracy i pozywano „nowe pola” do działań cenzury (dane ujęte na mapach czy nawet w książkach telefonicznych). Naczelnikiem cenzurującym widowiska nakazano ingerencję np. w wystawianie jasełek przez zespoły robotnicze. W 1949 r. działalność Urzędu została wsparta wyznaczonymi przez partię dążeniami do realnego socjalizmu. Skutkowało to np. tępieniem myśli naukowej świata zachodniego – symbolizującego zgniły imperializm, a także prozaicznymi zakazami wznowień książek społecznie bezwartościowych, bo oderwanych od problemów współczesności, np. *Ani z Zielonego Wzgórza*³⁷. W okresie wzmożonej industrializacji Polski, realizującej plan sześcioletni, niedopuszczalne były jakiegokolwiek aluzje do szaleńczego i wyniszczającego tempa pracy³⁸.

W literaturze można znaleźć listę problemów, z jakimi najczęściej mieli zmagać się cenzorzy Głównego Urzędu. Były to: rzekome wynaturzenia systemu socjalistycznego, niekonstruktywna krytyka władz, złośliwe aluzje polityczne na temat sytuacji wewnętrznej i stosunków zagranicznych, drastyczne ujmowanie konfliktu między obowiązującymi przepisami a wymogami życia, rzekomo niskie morale społeczeństwa i imputowanie różnych plag społecznych, wykorzystywanie przez radio, a później telewizję tekstów zwolnionych wyłącznie na użytek kabaretów zawodowych i studenckich, deprecjacja wyniosłych treści, niepoważne traktowanie problemów politycznych³⁹.

W latach 1946-1975 wydano w sumie 49 aktów wykonawczych do dekretu. Największą ich grupę stanowią zarządzenia dyrektora, naczelnego dyrektora lub, w latach późniejszych, prezesa GUKPPiW, a w mniejszym stopniu rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów. Ich zakres przedmiotowy odnosił się przykładowo do: organizacji i właściwości Głównego Urzędu, rejestracji niektórych zakładów wytwarzających druki i ilustracje oraz kontroli niektórych publikacji i pozbawienia debitu komunikacyjnego. Kazuistyczna szczegółowość aktów wykonawczych nie pozbawiała jednak władz administracyjnych – Głównego Urzędu i podległych mu jednostek terenowych – swobody działania (luzu decyzyjnego). Od decyzji Urzędu nie przysługiwał ponadto (aż do uchwalenia 31 lipca 1981 r. ustawy o kontroli prasy, publikacji i widowisk) żaden środek odwoławczy.

Podsumowując funkcjonowanie cenzury na mocy dekretu z 1946 r. i jego trzech nowelizacji, należy zauważyć, że w omawianym okresie powołano odrębny organ admini-

³⁷ Za: *Główny Urząd Kontroli Prasy...*, s. 20-25.

³⁸ A. Jachimczyk, *Niektóre aspekty działalności wojewódzkiego Urzędu Kontroli Prasy Publikacji i Widowisk w Kielcach w latach 1945-1975*, [w:] *Polska 1944/45-1989. Studia i materiały*, t. 4, Warszawa, 1999, s. 274.

³⁹ A. Pawlicki, *dz. cyt.*, s. 115.

stracji, podległy władzy wykonawczej, wyspecjalizowany w sprawach z zakresu cenzury. W latach 1946-1953 stopniowo rozszerzano zasięg kontroli urzędu. Rozbudowie uległ także system instrukcji cenzorskich, stanowiących konkretyzację przepisów prawa powszechnie obowiązującego, ograniczających wolność słowa.

Uregulowania prawne cenzury wpisują się nadto w cechy charakterystyczne dla procesu tworzenia prawa w omawianym okresie. Jak pisze Dariusz Makilla, akty prawa państwowego w Polsce w latach 1944/1945-1952 charakteryzowały się tymczasowością i odrzuceniem porządku konstytucyjnego przyjętego w Konstytucji Kwietniowej z 1935 r., a jednocześnie nawiązywaniem do porządku konstytucyjnego z Konstytucji marcowej z 1921 r.⁴⁰

Czwarty raz dekret z 1946 r. zmieniono w 1981 r. ustawą o kontroli publikacji i widowisk⁴¹. Ustawa ta była symptomem zmian prawa z zakresie cenzury. Ustawodawca zapewniał, że w PRL istnieje wolność słowa oraz druku w publikacjach i widowiskach, a organy państwowe stoją na straży tejsz wolności. Korzystanie z wolności słowa i druku było jednak ograniczone z uwagi na katalog dziesięciu czynów wymienionych enumeratywnie i polegających m.in. na: godzeniu w niepodległość lub integralność terytorialną PRL, nawoływaniu do obalenia, lżenia, wyszydzania lub poniżania konstytucyjnego ustroju PRL, ujawnianiu bez zgody zainteresowanych stron wiadomości z postępowania przygotowawczego, rozpowszechnianiu wiadomości z rozprawy sądowej prowadzonej z wyłączeniem jawności oraz ujawnianiu wiadomości stanowiących tajemnicę państwową⁴². Ustawa wprowadziła dwuszczeblową strukturę organów kontroli: okręgowe urzędy, działające jako organy pierwszej instancji, oraz organ odwoławczy – Główny Urząd. Ustawodawca sformułował także obszerny katalog informacji, które nie podlegały kontroli wstępnej GU. Były to m.in. publikacje naukowe oraz podręczniki szkolne zaakceptowane przez Ministerstwo Oświaty i Wychowania, prace magisterskie, doktorskie i habilitacyjne w ilościach niezbędnych do uzyskania dyplomu, pisma, obrazy i nagrania zaakceptowane przez Kościół katolicki i inne związki wyznaniowe, a także mapy samoistne zaakceptowane przez Główny Urząd Geodezji i Kartografii.

Oprócz prezesa GU podległego Radzie Państwa powołano Kolegium Głównego Urzędu, będące organem o charakterze opiniodawczo-doradczym. W jego skład wchodzić mieli również przedstawiciele organizacji politycznych, społecznych i twórczych. Rada Państwa miała natomiast raz do roku przedstawiać Sejmowi sprawozdanie ze swej działalności w stosunku do organów kontroli publikacji i widowisk.

Ustawa wprost sformułowała zakaz obejmowana embargiem określonych autorów lub tytułów, a także zakaz wydawania wytycznych interpretacyjnych w sprawie np. przedstawiania wydarzeń przez prasę. W sposób szczegółowy określono, jakie informacje i w jakim czasie mają być dostarczone do okręgowych urzędów w celu wydania zgody na ich rozpowszechnienie. Określono terminy wydawania przez urzędy okręgo-

⁴⁰ D. Makilla, *Historia prawa w Polsce*, Warszawa 2008, s. 560.

⁴¹ *Ustawa z dnia 31 lipca 1981 r. o kontroli publikacji i widowisk*, Dz. U. 1981, nr 20, poz. 99.

⁴² Egzemy przepisy ustawy dokonał Jerzy Bafia; zob. J. Bafia, *Prawo o cenzurze*, Warszawa 1983. s. 93-100, *Interpretacje – Książka i Wiedza*.

we decyzji o dopuszczeniu bądź nie, w części bądź w całości, dostarczonych materiałów. Wprowadzono też możliwość odwołania od decyzji odmownej Urzędu Okręgowego do Urzędu Głównego. W art. 14 ustanowiono obowiązek podania miejsca oraz podstawy prawnej ingerencji cenzury w druk. Ingerencja cenzora miała być oznaczona czterema kreskami umieszczonymi w charakterystycznym kwadratowym nawiasie wraz z podaniem podstawy prawnej ingerencji. Obowiązek ten aktualizował się w sytuacji wystąpienia z określonym zadaniem przez autora. Ponadto przewidziano, iż decyzje Głównego Urzędu mogą być zaskarżane do NSA i badane pod kątem ich legalności według procedury administracyjnej. Ustawa wprowadziła także dodatkowe uprawnienie dla urzędów w zakresie ustanowienia zakazu rozpowszechniania na określonym terytorium tytułu książki albo filmu lub innej publikacji. Utrzymano wówczas generalną zasadę cenzury prewencyjnej. Postanowienia ustawy zostały ograniczone wprowadzeniem stanu wojennego 13 grudnia 1981 r. Art. 4 dekretu stanowił, że wprowadzenie stanu wojennego powoduje czasowe zawieszenie lub ograniczenie określonych w Konstytucji PRL i innych ustawach oraz umowach międzynarodowych, których Polska jest stroną, podstawowych praw obywateli, w szczególności wolności słowa i druku⁴³. W okresie stanu wojennego doszło do zaostrzenia cenzury. Po jego zniesieniu ustawę o kontroli publikacji i widowisk zmieniono, dodając ust. 2 do art. 17 pozwalającego na orzeczenie przypadku publikacji stanowiącej przedmiot wykroczenia polegającego na uchylaniu się od obowiązku poddania publikacji kontroli przewidzianej w ustawie albo niestosowaniu się do zakazów wynikających z decyzji i zarządzeń organów kontroli publikacji.

Podsumowując uregulowania dotyczące cenzury zawarte w ustawie z lipca 1981 r., należy zauważyć, że ustawodawca sformułował obszerny katalog informacji, które nie podlegały kontroli wstępnej Głównego Urzędu, cedując obowiązek dokonywania cenzury na organy, którym dany typ publikacji podlegał z racji kompetencji przedmiotowych – np. Ministerstwo Oświaty i Wychowania miało akceptować podręczniki, a Główny Urząd Geodezji i Kartografii – mapy. Zapis ten był przejawem rozluźnienia funkcjonowania cenzury w PRL. Podobną rolę odegrać mogły zapisy o konieczności zaznaczenia ingerencji cenzora. Na uwagę zasługuje fakt, że ustawa ta (z przerwą związaną z wprowadzeniem stanu wojennego 1981-1983) obowiązywała ze zmianami aż do 1990 r., stając się podstawą wydania szeregu orzeczeń przez NSA. Spotkała się jednak z dość zróżnicowanym przyjęciem przez środowiska naukowe. Z jednej strony chwalono zrealizowanie Porozumień Gdańskich z sierpnia 1980 r., z drugiej strony jednak dostrzegano niedookreśloność przepisów ustawy, mogącą prowadzić do dowolności interpretacyjnej władz; kwestionowano także konieczność istnienia cenzury instytucjonalnej⁴⁴.

Analiza instytucji cenzury instytucjonalnej w oparciu o akty prawa powszechnie obowiązującego, tj. dekrety z lat 1944 i 1946 oraz ich nowelizacje, prowadzi do następujących wniosków: multi-instytucjonalność systemu cenzury, polegająca na postrzeganiu cenzury przez cały system powiązanych i współpracujących ze sobą formalnie

⁴³ Dekret z dnia 12 grudnia 1981 r. o stanie wojennym, Dz. U. 1981, nr 29, poz. 154.

⁴⁴ Za: J. Sobczak, *Dzieje prawa prasowego na ziemiach polskich*, Poznań 2009, s. 98.

i nieformalnie osób i instytucji, powoduje, że część organów jest wyjęta spod prawa. Tym samym istnieją organy ograniczające wolność słowa, których sposób i zakres działania jest sprzeczny z ideą państwa prawa. Władza ludowa od początku ogłaszała podstawowe dla cenzury akty prawne w publikatorach, sposób ich formułowania był jednak bardzo ogólnikowy. Ustawodawca delegował kompetencje w postaci norm blankietowych na ograny niższego rzędu (kolegialne lub jednoosobowe), do określenia w aktach niemających charakteru norm prawa powszechnie obowiązującego, np. statutach.

BIBLIOGRAFIA

- Bafia J., *Prawo o cenzurze*, Warszawa 1983, *Interpretacje – Książka i Wiedza*.
- Czyżniewski M., *Propaganda polityczna władzy ludowej w Polsce w 1944-1956*, Toruń 2006.
- Drygański J., Kwaśniewski J., *(Nie)realny socjalizm*, Warszawa 1982.
- Encyklopedia wiedzy politycznej*, red. M. Chmaj, J. Marszałek-Kawa, W. Sokół, Toruń 2004.
- Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2002.
- Główny Urząd Kontroli Prasy. 1945-1949, oprac. D. Nałęcz, Warszawa 1994, *Dokumenty do Dziejów PRL*, z. 6.
- Jachimczyk A., *Niektóre aspekty działalności wojewódzkiego Urzędu Kontroli Prasy Publikacji i Widowisk w Kielcach w latach 1945-1975*, [w:] *Polska 1944/45-1989. Studia i materiały*, t. 4, Warszawa 1999.
- Kisielewski S., *Wołanie na puszczy*, Warszawa 1997.
- Kozieł A., *Prasa w latach 1944-1989*, [w:] D. Grzelewska [i in.], *Prasa, radio i telewizja w Polsce. Zarys dziejów*, Warszawa 2001.
- Makiła D., *Historia prawa w Polsce*, Warszawa 2008.
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych*, [online] http://pl.wikisource.org/wiki/Mi%C4%99dzynarodowy_Pakt_Praw_Obywatelskich_i_Politycznych#Artyku.C5.82_19, 6 VIII 2012.
- Nowińska E., *Wolność wypowiedzi prasowej*, Warszawa 2007, *Monografie – Wolters Kluwer Polska*.
- Opalek K., *Podstawowe prawa i obowiązki obywatelskie w świetle Konstytucji PRL*, Warszawa 1995, *Monografie Popularnonaukowe – Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Prawo*.
- Pawlicki A., *Kompletna szarość. Cenzura w latach 1965-1972. Instytucje i ludzie*, Warszawa 2001.
- Pepliński W., *Cenzura jako instrument propagandy PRL*, [w:] *Propaganda PRL. Wybrane problemy*, red. P. Semków, Gdańsk 2004, *Konferencje IPN*, t. 18.
- Popularna encyklopedia mass mediów*, red. J. Skrzypczak, Poznań 1999.
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (1948)*, [online] http://pl.wikisource.org/wiki/Powszechna_Deklaracja_Praw_Człowieka, 10 VII 2012.
- Romek Z., *Kilka uwag o aktach cenzury jako źródle historycznym*, [w:] *Warsztat badawczy*, red. M. Głowiński [i in.], Warszawa 2004, s. 194, *Polska 1944/45-1989. Studia i materiały*, 6.
- Sobczak J., *Dzieje prawa prasowego na ziemiach polskich*, Poznań 2009.
- Sobczak J., *Prawo prasowe*, Warszawa 2000, *Themis*.

Świstak M., *Niepolityczne PRL czyli o cenzurze obyczajowej lat 80.*, [w:] *Przeskoczyć tę studnię strachu. Autor i dzieło a cenzura PRL*, red. E. Skorupa, Kraków 2010.

Urbaniak M., *Liberalna doktryna wolności słowa a swoboda wypowiedzi historycznej*, Poznań 2009.

Wacławczyk W., *Wolność słowa. Wybrane zagadnienia*, Toruń 2009.

Akty prawne i inne regulacje:

Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21 listopada 1938 r. Prawo prasowe, Dz. U. 1938, nr 89, poz. 608.

Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 7 września 1944 r. o zakresie działania i organizacji Resortu Informacji i Propagandy, Dz. U. 1944, nr 4, poz. 20.

Rozporządzenie Ministra Informacji i Propagandy z dnia 1 marca 1945 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Administracji Publicznej o utworzeniu organów Ministerstwa Informacji i Propagandy I i II instancji, Dz. U. 1945, nr 7, poz. 32.

Dekret z dnia 5 lipca 1946 r., o utworzeniu Głównego Urzędu Kontroli prasy, Publikacji i widowisk, Dz. U. 1946, nr 34, poz. 210.

Dekret z dnia 28 lipca 1948 r., o częściowej zmianie dekretu z dnia 5 lipca 1946 r. o utworzeniu Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, Dz. U. 1948, nr 36, poz. 255-257.

Dekret z dnia 22 kwietnia 1952 r., o częściowej zmianie dekretu z dnia 5 lipca 1946 r. o utworzeniu Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, Dz. U. 1952, nr 19, poz. 114.

Ustawa Konstytucyjna z dnia 22 lipca 1952 r. Przepisy wprowadzające Konstytucję Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Dz. U. 1952, nr 33, poz. 233.

Dekret z dnia 11 listopada 1953 r. o zmianie dekretu o utworzeniu Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, Dz. U. 1953, nr 49, poz. 239.

Ustawa z dnia 31 lipca 1981 r. o kontroli publikacji i widowisk, Dz. U. 1981, nr 20, poz. 99.

Dekret z dnia 12 grudnia 1981 r. o stanie wojennym, Dz. U. 1981, nr 29, poz. 154.

Ustawa z dnia 26 stycznia 1984 r. Prawo prasowe, Dz. U. 1984, nr 5, poz. 24.

Mgr Aleksandra BAGIEŃSKA-MASIOTA, rocznik 1975. Prawnik i politolog. Absolwentka (1999 r.) studiów prawniczych na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. W latach późniejszych współpracowniczka Rozgłośni Polskiego Radia w Poznaniu – Radia Merkury oraz Doktorantka w Zakładzie Prawa Prasowego i Systemów Prasowych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Absolwentka Studiów Podyplomowych z zakresu Administracji Europejskiej i Public Relations na UAM. Od 2007 r. doktor nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce w Instytucie Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM w Poznaniu. Autorka książki *Sejmowa komisja śledcza w systemie politycznym Rzeczypospolitej Polskiej* (Wydawnictwo Sejmowe 2010). Od 2008 r. pracownik naukowy i dydaktyczny, obecnie Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej WZ w Poznaniu. Specjalizuje się w tematyce prawa prasowego, autorskiego, a także prawa politycznego. Prywatnie fanka tenisa i powieści kryminalnych o Herkulesie Poirot. Mężatka, mama trójki dzieci.